

УКРАЇНА ТА РОСІЯ ОЧИМА ЗАХІДНОЇ АКАДЕМІА

Володимир Кравченко

Доктор історичних наук, професор, департамент історії,
класичних студій та релігії, Альбертський університет, Едмонтон, Канада,
vkravche@ualberta.ca, ORCID 0000-0002-2232-6699

Стаття містить короткий опис основних тенденцій та етапів розвитку українських і російських історичних студій на Заході (переважно в Північній Америці) в другій половині 20-на початку 21 століть. Основну увагу приділено методології, термінології та інтерпретації української та російської історії. Західні історики, намагаючись з'ясувати характер українсько-російських відносин, стикаються з перешкодами, котрі пояснюються політичними преференціями авторів та впливом традиційних стереотипів радянського минулого.

Ключові слова: Україна, Росія, Радянський Союз, західна академія, історичні студії

UKRAINE AND RUSSIA THROUGH THE EYES OF WESTERN ACADEMIA

Volodymyr Kravchenko

Doctor of Historical Sciences, Professor, Department of History, Classics,
and Religion, University of Alberta, Edmonton, Canada,
e-mail: vkravche@ualberta.ca ORCID: 0000-0002-2232-6699

The article describes some main trends and stages of development of Ukrainian and Russian historical studies in the West (mainly in North America) in the second half of the 20th and early 21st centuries. The author focuses on the issues of methodology, terminology, and interpretations of Ukrainian and Russian history.

Western historians studying Ukrainian-Russian relations face many obstacles that can be explained by the political preferences of authors and inertia of traditional stereotypes inherited from the past.

Keywords: Ukraine, Russia, Soviet Union, Western academia, historical studies

З початку російської збройної агресії, Україну стало легше знайти на карті світу. Українські студії на Заході переживають справжній бум. В різних університетах, як державних, так і приватних, створюються нові програми, навчальні курси, стипендії та видавничі проекти, спрямовані, передусім, на підтримку українських учених, а також на краще розуміння українського історичного фе-

номену. Проте сьгоднішнє «відкриття» України на Заході не є чимось новим. Сплески інтересу до неї співпадали з геополітичними потрясіннями на сході Європи, після чого вони поступалися місцем довгим періодам забуття. Після розвалу СРСР ця тенденція не змінилася.

Сьогодні будь-які тексти чи презентації України в світі несуть на собі відбиток триваючої вже понад три роки російсько-української війни. Несподівана для багатьох, ця війна вже встигла здобути глобальний вимір. Її причини, характер та імовірні наслідки змушують до перегляду звичних в академічному світі уявлень, норм і стереотипів, за допомогою яких описується минуле та сучасне народів і країн, розташованих на східній окраїні Європи. Перш за все, вона доводить, що український фактор не можна більше ігнорувати при вивченні історії Росії, який сенс ми би не вкладали в це слово. Переплетеність історії та географії обох народів диктує потребу подвійної оптики для вивчення кожного з них.

У цьому есеї я спробую описати деякі тенденції розвитку українських історичних студій в зв'язку з розвитком історичної русистики в Північній Америці за останні три чверті століття (Kravchenko et al. 2024; Kravchenko 2022b). Різні аспекти розвитку українських історичних студій пост-радянської доби неодноразово ставали предметом уваги дослідників (Kasianov et al., 2009; Plokyh, 2016; Yekelchuk 2023). Те саме стосується й історичної русистики та проблеми українсько-російських відносин (Gel'man 2025; Hendlund 2025; Plokyh 2023; Gel'man 2023; Kuzio 2020; Gerber 2015; Forum 2014; Engerman 2009 etc.). Проте динаміка їх розвитку сьогодні залишається настільки інтенсивною й часом непередбачуваною, що наука не встигає за політикою й залишається залежною від неї. Тому більшість висновків, зроблених аналітиками сьогодні, швидко застаріває вже завтра.

Категорія «північно-американськості» в цьому тексті має умовний, переважно географічний, характер. Вона інколи використовується як синонім «західного» лише для зручності. Дисципліни соціо-гуманітарного циклу завжди були, є й будуть глибоко контекстуальними. З цієї перспективи, канадський контекст помітно відрізняється від американського. При ближчому розгляді кожен із них розпадається на окремі групи вчених, об'єднаних спільними методологічними, ідеологічними, політичними та національними уподобаннями.

Доба «Холодної війни»

Очевидно, почати треба з того, що інституційна структура дисциплін, «відповідальних» за продукування та й поширення експертного знання про народи та країни на східній окраїні Європи, складалася переважно в «короткому» ХХ столітті (Engerman 2009). До славістики та русистики, успадкованих від «довгого» ХІХ століття після Першої світової війни, додалися східноєвропейські, а в процесі та після Другої світової війни – радянські студії. Геополітичні

реалії першої половини ХХ століття зумовили особливу увагу до *area studies*, сфокусованих переважно на історичних регіонах і національних державах.

Русистика домінувала в американському академічному *mainstream* і з багатьох причин. Перш за все, завдяки самому факту тривалого існування Російської імперії на східній окраїні Європи, за яким усе, що відбувалося на її території, зараховувалося до «російського». По-друге, завдяки впливу російської інтелектуальної еміграції, представники якої обіймали професорські посади в елітних американських університетах і виховали не одне покоління західних русистів. По-третє, існувала міцно вкорінена традиція ототожнення Російської імперії та Радянського Союзу, посилена в часи сталінізму та Другої світової війни.

Проблеми, з якими стикалися західні дослідники Росії та Радянського Союзу, корінилися не лише в їхніх політичних чи ідеологічних упередженнях, а й у відсутності належного інтелектуального інструментарію для розуміння складності та суперечливості цього історичного феномену. Англійська мова не була чутливою до різниці між дискурсами «Русі», «Росії» та їхніми регіональними відтінками. Український філолог-емігрант, професор Marquette University Роман Смаль-Стоцький доводив, що англійське “Russian” не може використовуватися в ролі еквівалента для визначення таких різних категорій, як «Київська Русь», «Радянський Союз», «Російська Федерація», «східні слов'яни» та (велико)російський етнос без істотних обмежень (Smal-Stocki 1952, 379). Проте його зауваження не були почуті сучасниками.

Так звані «недержавні» народи, подібні до українського, які не спромоглися створити чи відстояти свій державний суверенітет, були представлені в Північній Америці емігрантами різних поколінь, які вели тривалу боротьбу за національне визнання, зокрема в академічній сфері. Історики України були «включеними» оглядачами, чия професійна діяльність мала помітний відбиток національної ідеології та політики. Ситуація, в якій вони опинилися, змушувала українських учених постійно балансувати між потребами «національної місії» та критичним мисленням, між національною громадою та експертним середовищем. Не буде значним перебільшенням стверджувати, що в цьому вони мало чим відрізнялися від своїх російських, польських чи будь-яких інших колег по ремеслу. Проте, на відміну від них, українці стикалися з набагато серйознішими викликами.

Відсутність глибоких традицій політичного суверенітету та репрезентативних еліт відрізняла Україну від її західних сусідів по соціалістичному «табору» та балтійських республік, чия анексія Сталіним ніколи не визнавалася на Заході. Чимало західних дослідників висловлювали сумнів із приводу того, чи існує українська нація взагалі (Seton-Watson 1956, 313–314). До того ж, за лідерами українського національного руху тягнувся довгий шлейф із негативних стереотипів, нав'язаних переважно сумним досвідом двох світових війн. Нічого дивного, що в академічному *mainstream* і США та Канади часів «Холодної війни» українські студії вважалися довгий час ризикованим заняттям для шукачів академічної кар'єри.

Українська діаспора та еміграція різних років зуміли відновити дисциплінарно-інституційну структуру україністики після Другої світової війни. Проте створені ними професійні інституції, асоціації, архіви й бібліотеки, журнали довгий час залишалися в своєрідному інтелектуальному гетто, не будучи інтегровані до професійного академічного середовища відповідної країни. Українські теми та сюжети розпорозувалися в академічному mainstream'ї споріднених дисциплін: славістики, східно-європейських (національних і регіональних) студій, русистики та советології. Дві останні серед них посідали головне місце, багато в чому формуючи ставлення західних експертів до українського питання.

На початковому етапі «Холодної війни», лідерство серед американських русистів і советологів належало інтелектуалам ліберально-консервативної, антирадянської орієнтації. Вони розуміли багатонаціональний характер Російської імперії, вважали Радянський Союз її продовженням і поділяли доктрину «поневолених народів» разом із лідерами різношерстної еміграції, в зокрема української. Список західних «українофілів» включав імена відомих учених-славистів, таких як Clarence Manning, John Armstrong, Robert Conquest, Richard Pipes et al. Канадський славист Watson Kirkconnell називав українців «ірландцями слов'янського світу» (цитуються за: Grabowicz 1981, 2). Його сучасник, американський історик William Chamberlin вважав, що «Вільна Україна, звільнена від політичного диктату Москви, є незамінною частиною вільної Європи та вільного світу» (Chamberlin 1944, 85). Усі вони визнавали, тією чи іншою мірою, цілісність та окремішність українського історичного процесу з найдавніших часів та його відмінності від власне російського.

У часи міжнародної геополітичної «розрядки» та часткової десталінізації комуністичних режимів представники першого покоління західних советологів і русистів поступилися місцем історикам-«ревізіоністам» переважно лівої орієнтації, які симпатизували радянському експерименту й позиціонували його в рамках поширеної парадигми модернізації. Відтак вони віддавали пріоритет соціально-економічним студіям над національними й акцентували на досягненнях радянського режиму та його підтримці «знизу». В результаті, радянський експеримент «нормалізувався» в рамках європейської та світової історії й зберігав континуїтет із попередніми епохами.

Вплив українських за походженням учених на західний академічний mainstream довгий час залишався незначним. Він став більш помітним лише з 1960-1970-х років, коли українські спеціалісти дістали професорські посади з різних спеціальностей в північноамериканських університетах. Старше покоління українських учених представляли, зокрема, Іван Лисяк-Рудницький, Омелян Прицак, Ігор Шевченко, Юрій Луцький, Юрій Шевельов, Роман Шпорлюк та деякі інші. Друге, молодше покоління, стало відомим завдяки Григорію Грабовичу, Зенону Когуту, Богданові Кравченку, Павлу-Роберту Магочі, Френку Сисину, Оресту Субтельному, Іванові-Павлу Химці, та іншим їхнім колегам по ремеслу, в тому числі не українського походження (David Saunders, David Marples, James Mace et al.).

Завдяки зусиллям названих учених, активістів діаспори та західних спеціалістів відбувалася повільна інституціоналізація українських студій в американському академічному середовищі. Виникнення в 70–80-х роках ХХ ст. українознавчих науково-дослідних інститутів у Гарвардському та Альбертському університетах, українознавчої катедри в Торонтському університеті мало вирішальний вплив на «нормалізацію» україністики в академічному середовищі Північної Америки. Цьому до певної міри сприяли зміни в політичному кліматі, пов'язані з частковою «реабілітацією» національної проблематики в епоху деколонізації «третього світу», демократичними революціями в соціалістичному таборі під гаслами національного комунізму, а також модою на пошуки етнічного коріння серед нащадків емігрантів як у США, так і в Канаді.

Українознавчі інституції, інтегровані до університетських кампусів, змогли відновити принципи академічної автономії, хай навіть обмеженої, що дозволило їм створити додаткові можливості для безпосереднього діалогу українських учених із представниками західного академічного *mainstream*'у. Українські історичні студії заговорили англійською мовою й швидко вписалися до різноманітних методологічних «поворотів», які надали їм сучасного вигляду та професійної респектабельності. Завдяки цьому стало можливим розпочати інтелектуальну ревізію застарілих історичних синтезів і концепцій та вийти за рамки як «народницького», так і «державницького» історієписання.

Голоси україністів стали частіше звучати в дискусіях, які велися навколо різноманітних аспектів історії модернізації, комунізму, Російської імперії та СРСР. Проте особливо виразними вони стали в галузі досліджень націоналізму. Українські фахівці стояли біля джерел Асоціації національних студій (*the Association for the Study of Nationalities*) та її періодичного видання, *Nationality Papers* (Rudnytzky 2012). Цей проект, пов'язаний з іменем її фундатора, професора Степана Горака, здобув нове дихання під час розвалу Радянського Союзу та процесів національного будівництва на його колишніх теренах. На загал, спостереження та висновки істориків України продемонстрували обмеженість поширеної на Заході «модернізаційної» теорії націоналізму, яка пов'язувала його виникнення з епохою Великої Французької революції.

Утім, здобутків україністики часів «Холодної війни» було замало, щоб переконати когорту західних «україноскептиків», які продовжували виразно домінувати над «українофілами». Чимало з них продовжували вважати україністику інтелектуальним продуктом політичної та ідеологічної конфронтації. Інші опонували її інституціоналізації, посилаючись на принципи академічної автономії. Проте головною перешкодою на шляху встановлення діалогу україністів із західним *mainstream*'ом можна вважати той факт, що українські студії кидали виклик традиційній західній русистиці.

Україністи нерідко оперували тими ж категоріями та дефініціями, що й русисти, але вкладали в них інший зміст. Характер українсько-російських відносин залишався для багатьох американських спеціалістів настільки незрозумілим, що бажаючих займатися ними було небагато. Відомий славіст William

Edgerton іронізував над тим, що об'єктивний підхід до проблеми українсько-російських відносин зустрічається не частіше, ніж зуби в курки (Edgerton 1975, 189). За словами його колеги, Henry R. Huttenbach, цю проблему інтелектуально не можна було розв'язати так, щоб задовольнити обидві сторони (Huttenbach 1974, 167). Спроби організувати діалог українських і російських істориків на еміграції, схоже, підтверджували справедливість цих слів (Kravchenko 2023a).

Після 1991 року

Коли 1991 року Україна з'явилася на карті світу у вигляді незалежної національної держави, це стало справжньою несподіванкою для багатьох західних спостерігачів. «Українофіли» мали підстави торжествувати, доводячи спадкоємність українського історичного процесу з найдавніших часів. «Україноскептики» продовжували вказувати на небезпеку українського радикального націоналізму та сумніватися в спроможності нової держави до тривалого демократичного розвитку. Українська пострадянська дійсність надавала багатий матеріал для аргументації як першим, так і другим. Проте чергове відкриття та інтелектуальне освоєння наукового материка україністики стало викликом і водночас стимулом для них обох.

Потужний імпульс розвитку українських історичних студій надала зростаюча співпраця українських і західних спеціалістів. До української історії звернулися відомі західні спеціалісти з русистики та советології. Когорту західних україністів поповнили представники нової української інтелектуальної еміграції (Yekelchuk 2022, Yekelchuk 2023). У самій Україні виникли анклавні реформованої науки, які вже не потребували російського посередництва в контактах із західними колегами.

Ключове питання, на яке шукало відповіді нове покоління українознавців, було з граничною чіткістю сформульоване Mark von Hagen: «Чи має Україна історію?» (Hagen 1995). Чимало українських учених обурилися через її невірне витлумачену назву. Насправді американський дослідник ставив питання про те, чи має Україна історію, адекватну своєму унікальному досвіду. Назва його статті торкнулася головного нерву українських історичних студій; недарма вона припала до смаку й іншим ученим (German 2022; Motyl 2010; Berezhnaya 2009). Його провокативна в кращому розумінні слова праця прискорила процес інтелектуальної ревізії українського історичного нарративу (Hagen 2009; Hrytsak 2015a).

Розвиток українських історичних студій пострадянської доби відбувався під впливом двох взаємопов'язаних тенденцій: заповнення «білих плям» і синхронізації з західними гуманітарними та соціально-політичними науками. Обидві вони розвивалися в напрямі переходу від етнокультурної до територіальної концепції української національної ідентичності та вписування в європейський символічний простір. Щоправда, ці дві тенденції часом суперечили одна одній,

демонструючи різницю в підходах до українського минулого між, умовно кажучи, «традиціоналістами» та «ревізіоністами». Останні набагато швидше засвоювали здобутки низки методологічних «поворотів» включно з географічним, транснаціональним, культурним, дискурсивним, лінгвістичним тощо.

Одним із наслідків динамічного розвитку українських історичних студій стали істотні зміни в розумінні феномену українського націоналізму, який поступово втрачав свій монолітний характер. У зв'язку з цим увагу дослідників почали привертати регіональні, гібридні та ситуативні ідентичності, а також альтернативні сценарії модерного націстворення. Мабуть, для багатьох західних читачів став несподіваним висновок британського політолога Andrew Wilson про те, що радикальний український націоналізм насправді виявився маргінальним явищем, який не мав помітного впливу на політичне життя країни (Wilson 1997).

Географічний поворот в українських студіях ознаменувався розвитком концепції українського пограниччя, яка, своєю чергою, дала потужний імпульс інтердисциплінарним дослідженням регіональної та міської історії. Своєю чергою, історія формування українського національного простору (уявлюваного і політичного) та його кордонів демонструвала нерозривний зв'язок з ідентичністю. Історіографічні рамки національної державності виглядали надто вузькими для пошуків відповіді на питання щодо цілісності та континуїтету українського історичного процесу. Українська історія глибоко контекстуальна й пов'язана з історіями сусідніх народів, серед яких російській належить центральне місце.

Російські та російсько-українські студії

Після розвалу Радянського Союзу чимало західних спостерігачів задавали питання: «Що таке Україна?». Набагато менше було тих, хто ставив таке ж питання щодо пострадянської Росії (Kuromiyua 2023; Kamusella 2023; Gel'man 2023; King 2022; Kuzio 2020; Gerber 2015; Forum 2014). Ще б пак – відповідь на нього була давно «відома»: її сформулювали російські «західники» та їхні духовні нащадки включно з російською інтелектуальною діаспорою та її вихованцями. Це була популярна міфологема російської «ліберальної імперії» як частини загального європейського простору. Вона цілком відповідала посткомуністичній ейфорії «кінця історії» та ілюзіям глобалізації. Кому й навіть було потрібно ревізувати російські студії та стереотипи, коли, здавалося, американська русистика вступила в епоху свого найбільшого розвитку, користуючись можливостями співпраці з російськими вченими та «архівної революції»? Значна частина американських русистів продовжувала писати й видавати свої підручники та монографії за старими рецептами (Hagen 2009, 29; Hagen 2014, 174.) Для багатьох із них усвідомлення безпосереднього зв'язку російських студій з українськими виявилось проблематичним. Немає нічого дивного в тому, що процес термінологічного та концептуального оновлення

дискурсу російської ідентичності виявився надзвичайно повільним і розтягнувся на десятки років.

Не можна заперечувати, що частина західних спеціалістів усвідомлювала необхідність інтелектуальної ревізії російських історичних студій з моменту розвалу СРСР. Так починалася інтелектуальна історія «імперського повороту», в ході якого Російська імперія та Радянський Союз почали вивчатися як багатонаціональні імперії, а не як національні держави (Mark von Hagen, Andreas Kappeler, Terry Martin та інші).

Одним із найбільших здобутків нового покоління російських «ревізійоністів» став журнал, а фактично науково-видавничий осередок “Ab Imperio”, що виник у Казані й згодом помандрував із російської до американської провінції. Головна увага цієї когорти дослідників зосереджувалася вже не на імперських столицях, а на провінціях і регіонах, особливо неросійських. Проте історіографічна децентралізація Російської імперії не могла бути повною без переосмислення дискурсу російської ідентичності. Саме тут могли стати, а часом і ставали в нагоді, інтелектуальні здобутки українських вчених.

Дослідницький напрям вивчення історії українсько-російських відносин почав формуватися задовго до розвалу Радянського Союзу. Проте лише після 1991 року він здобув нове дихання та необхідну динаміку розвитку. У цьому процесі українська інтелектуальна діаспора відігравала головну роль. Українські історики в США та Канаді започаткували діалог із російськими та західними спеціалістами. Серед останніх на особливу згадку заслуговують такі відомі історики-русисти, як Mark von Hagen та Andreas Kappeler (Kappeler et al. 2003). Імперська епоха в цьому зв'язку мала надзвичайно важливе значення, оскільки вона містила багатий матеріал, що проливав світло не лише на характер і особливості розвитку українсько-російських відносин модерної доби, а й на особливості українського та російського націоналізмів (Юрій Луцький, Роман Шпорлюк, Григорій Грабович, Олег Ільницький, Мирослав Шкандрій, Степан Величенко, Зенон Когут, Сергій Плохий та ін.). Саме це привернуло увагу західних спеціалістів, що спеціалізувалися в галузі історичної русистики (Paul Bushkowitz, Vera Tolz, Edith Wojanowska, Faith Hillis et al.).

Для історика, чи не найбільший інтерес у цьому зв'язку викликає проблема малоросійського дискурсу української ідентичності (Зенон Когут, Olga Andriewsky, Andreas Kappeler, Сергій Плохий, Faith Hillis). Донедавна все малоросійське або автоматично зараховувалося до українського модерного національного дискурсу або відкидалося як спадщина російського колоніального домінування. Останнім часом посилилася тенденція до більш нюансованого підходу до розуміння цього феномену як перехідної форми від етнокультурного компоненту ранньомодерного русько-слов'янського символічного простору до українського національного. Проте на заваді науковому дослідженню малоросійської ідентичності стоїть його радикальна політизація в Росії. Дискурс «Малоросії», який, здавалося б, відійшов у минуле ще в першій половині ХХ століття, повернувся, щоб протистояти українському національному дискурсу, як і сто років тому.

Однією з головних перешкод на шляху вивчення історії українсько-російських відносин можна вважати той факт, що її вивчення та викладання було тісно пов'язано з процесами національної ре-ідентифікації по обидва боки українсько-російського кордону. Зважаючи на переплетеність історії та географії обох народів, можна було очікувати, що процес перерозподілу їхньої спільної історичної спадщини буде надзвичайно важким. Особливо з уваги на те, що розвиток двох найбільших спадкоємців Радянського Союзу та Російської імперії відбувався в протилежних напрямках. Не випадково, що «слов'янофільська», націоналістична міфологія «Росії, которую мы потеряли» почала виразно набувати силу саме після української «Помаранчевої» революції 2004 року.

2014 рік і далі

Російська агресія проти України 2014 року дала поштовх до переосмислення характеру та напрямів розвитку русистики. Дослідники, об'єднані навколо журналу “*Ab Imperio*”, були в числі перших, хто оцінив стан цієї дисципліни як кризовий та закликали до змін з урахуванням української перспективи. Натомість провідні американські журнали, гарвардська “*Kritika*” та “*Russian Review*”, відреагували на російську війну проти України, передрукувавши свої старі публікації, дотичні до української тематики й написані задовго до війни (“*Precursor*” 2022; “*Ukraine and Russia*” 2022; Zayarnyuk 2022). Як свідчення того, що редактори зазначених вище журналів не уникають українських сюжетів, цього, мабуть, було би достатньо. Для того, щоб розпочати пошук нових підходів до інтерпретації російської історії, мабуть, ні. Приміром, “*Kritika*” визнає кризу в російських студіях, але описує її скоріше в стилі горбачовської риторики «ускорення», висловлюючи скарги на млявість наукових інституцій та зменшення кількості рецензій.

Головним імперативом ревізії російських історичних студій стає потреба деконструкції самої категорії «Росії» та пов'язані з нею відповідні концептуальні й термінологічні зміни (Kravchenko 2024; Hedlund 2025; Lenton 2025). Багатьох західних дослідників-русистів продовжує збивати з пантелику не стільки російська саморепрезентація в ролі єдиного спадкоємця радянської та імперської спадщини, скільки реально існуюча заплутаність історичної термінології, відміченої Романом Смаль-Стоцьким більше ніж півстоліття тому. Поєднання архаїки та модерності в не до кінця артикульованих дискурсах ідентичності на пострадянському просторі затушовувало існування різних нюансів «руськості», властивих для всіх історичних спадкоємців Київської Русі. Проте для їхнього наукового опису не існувало інших дефініцій, крім тих, які були запозичені з далекого минулого (Kravchenko 2023b, 57–96). Специфіка українського та російського історичних процесів вимагає нових підходів для розуміння їхніх взаємних стосунків у часі та просторі, а відтак і оновлення наукової мови для їхнього опису.

У цьому зв'язку варто нагадати, що ідейно-політичний дискурс слов'янської «Русі» як особливої культурно-політичної співдружності на основі православ'я було сформульовано в середньовічному Києві. Цей дискурс зазнав істотної модифікації в ранньомодерні часи під впливом польського Ренесансу. Завдяки цьому в уявлюваному просторі православно-слов'янської «Русі» скристалізувалася етнокультурна «Малоросія». Натомість її великоросійський відповідник виявився розчиненим в імперсько-православному дискурсі. Вірніше, він був принесений в жертву імперському проєкту, інтелектуальне підґрунтя для якого створювали релігійні доктрини «Третього Риму», «Синопису», а також злегка секуляризовані формули «тріади» графа Уварова (перша третина XIX століття) та радянської «дружби народів».

У той час, як подальша секуляризація та вестернізація дискурсу «Малоросії» сприяли його трансформації в сучасну національну «Україну», дискурс «Великоросії» не розвинувся до рівня модерного національного. Історія Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) може вважатися яскравим свідченням незавершеності національного російського проєкту та його неспівпадіння з потребами імперського та радянського будівництва. Саме на інституційній основі РРФСР відбувалася інтелектуальна мутація радянського інтернаціоналізму на імперський клерикальний націоналізм. Саме звідти варто простежувати процес перетворення путінської Росії на державу фашистського типу. Визнання специфічного характеру останньої тягне за собою потребу нової дискусії на тему російського *Sonderweg*, затьмареного останнім часом процесами глобалізації.

Зрозуміло, що в такому випадку зберігається необхідність переосмислення й українського історичного процесу. Ревізія українських студій триває, незважаючи на війну, яка створює попит на героїчний та віктимний наратив. Не можна не помітити, що методологічні інновації, які надавали українським студіям сучасного вигляду, не завжди співпадали з потребами створення нового меганаративу, потрібного для консолідації українського національно-державного проєкту (Kasianov et al. 2015). Уявлення про застарілість і непотрібність такого наративу були частково пов'язані з поширеними донедавна ілюзіями щодо «постнаціонального» світу, в якому нібито відбувається ерозія національної державності та її домінуючої ролі в суспільстві. Сьогодні подібні уявлення мають приблизно таку ж ціну, як і думка про «кінець історії».

Специфічний характер українського історичного процесу залишає багато питань, що потребують обговорення. Головним із них можна вважати проблему українського *Sonderweg*. Декларації про «тисячолітню» традицію української державності, її центральне місце в європейській географії та українське коріння багатьох відомих у світі діячів навряд чи можуть сьогодні когось переконати. Набагато цікавішими виглядають питання про те, чим була реальна Україна в конкретному часі та просторі? Чим пояснити, що за відсутності державного суверенітету та втрати національних еліт, українці збереглися як етнокультурна цілісність, здатна до політичного розвитку? Як адекватно описати взаємні сто-

сунки регіональних, імперських і національних ідентичностей на українському пограниччі? Список подібних питань легко продовжити. Схоже, найкраще, що можуть зробити історики України сьогодні, це зафіксувати поточні події та сформулювати «правильні» питання. Обґрунтовані відповіді на них будуть запропоновані, скоріше за все, лише після завершення війни. Історія України та Росії в наші дні пишеться на лінії фронту.

ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

- Berezhnaya, L. 2009. Does Ukraine Have a Church History? *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, vol. 10, issue 4 (Fall), pp. 897–916.
- Chamberlin, W. 1944. *The Ukraine: A Submerged Nation*. New York, Macmillan.
- Edgerton, W. 1975. Review of George S. N. Luckyj. Between Gogol' and Ševčenko: Polarity in the Literary Ukraine: 1798–1847, by George S. N. Luckyj. *Slavic Review* 34, no. 1 (March), p. 189.
- Engerman, D. C. 2009. *Know your enemy: The rise and fall of America's Soviet experts*. Oxford; N.Y., Oxford U Press.
- Forum*: “Ukraine and the Crisis of ‘Russian Studies’: Participant Observation of History in the Making.” 2014. *Ab Imperio*, no. 3, pp. 22–228.
- Gel'man, V. 2025. *Russia's Gamble: The Domestic Origins of Russia's Attack on Ukraine*. Newark, Polity Press.
- Gel'man, V. 2023. Exogenous shock and Russian studies. *Post-Soviet Affairs*, vol. 39, no. 1–2, pp. 1–9.
- Gerber, T. P. 2015. *The State of Russian Studies in the United States: An Assessment by the Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies (ASEEES), July 2015*. New York, ASEEES & Carnegie Corporation; <https://www.aseees.org/sites/default/files/downloads/FINAL-ASEEES-assessment-report.pdf>.
- Cerman, I. 2022. Does Ukraine Have a History of Liberties? On Early Modern Ukrainian Studies. *Opera Historica*, issue 1, pp. 132–161.
- Grabowicz, G. G. 1981. *Toward a History of Ukrainian Literature*. Cambridge, MA, Harvard Ukrainian Research Institute.
- Hagen, M. von. 1995. Does Ukraine Have a History? *Slavic Review*, vol. 54, no. 3 (Autumn), pp. 658–673.
- Hagen, M. von. 2014. From Imperial Russia to Colonial Ukraine”. In: *The Shadow of Colonialism on Europe's Modern Past*. Healy, R., Lago, E. D., eds. London, Palgrave Macmillan, pp. 173–193.
- Hagen, M. von. 2009. Revisiting the Histories of Ukraine. In: *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*, eds. Georgiy Kasianov and Philipp Ther. Budapest, CEU Press, pp. 30–50.
- Hedlund, S. 2025. *Russia Reverts to Muscovy. What if We Simply Drop “Russia” from the Discourse?* New York, Routledge.
- Hrytsak, Y. 2015. Rethinking Ukraine. *What Does Ukraine Think? Ukrainian experts on war, politics and national identity*. Ed. by Andrew Wilson. European Council on Foreign Relations, pp. 34–45; https://ecfr.eu/publication/what_does_ukraine_think3026/.
- Hrytsak, Y. 2015. The Postcolonial Is Not Enough, *Slavic Review*, vol. 74, no. 4 (Winter), pp. 732–737.

Huttenbach, H. R. 1974. The Ukraine and Muscovite Expansion. In: Taras Hunczak, ed. *Russian Imperialism from Ivan the Great to the Revolution*. New Brunswick, NJ, Rutgers University Press, pp. 167–197.

Kamusella, T. 2023. “Going native: Russian studies in the West,” *New Eastern Europe*, 11 August, <https://neweasterneurope.eu/2023/08/11/going-native-russian-studies-in-the-west/#>.

Kappeler, A., et al. 2003. *Culture, Nation and Identity: The Ukrainian-Russian Encounter (1600–1945)*. Edmonton, CIUS.

Kasianov, G. Ther P., eds. 2009. *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and Recent Ukrainian Historiography*. Budapest, Central European University Press.

Kasianov, G., Tolochko, O., Olynyk M. 2016. National Histories and Contemporary Historiography: The Challenges and Risks of Writing a New History of Ukraine. In: Plokyh, Serhii, ed. *The Future of the Past: New Perspectives on Ukrainian History*. Cambridge MA, Harvard University Press, pp. 79–104.

King, F. 2022. Soviet Studies, Russian Studies, Ukrainian Studies... Politics, war, and ‘horizons’, *New Area Studies*, vol.3, issue 1, DOI: 10.37975/NAS.48

Kravchenko, V. 2023. In Search of “Good Russians”: Ukrainian-Russian Encounters in the United States During the First Cold War. *The Exile History Review*, Vol. 2, pp. 29–48.

Kravchenko, V. 2023. In Search of “Ukraine” in the Russian Empire (end of 18th and early 19th cc.). In: *Eighteenth-Century Ukraine: New Perspectives on Social, Cultural, and Intellectual History*. Eds. Zenon E. Kohut, Volodymyr Sklokin, and Frank E. Sysyn, with Larysa Bilous. Montreal & Edmonton, McGill-Queen’s University Press and CIUS Press, pp. 57–96.

Kravchenko, V. 2022. The Russian War against Ukraine: Cyclic History vs Fatal Geography. *East/West: Journal of Ukrainian Studies* 9, no. 1, pp. 201–208.

Kravchenko, V. 2022. *Ukrainian Historical Writing in North America during the Cold War: The Struggle for Recognition*. Lexington Books.

Kravchenko, V., Stech, M. R., eds. 2024. *The Unpredictable Past? Reshaping Russian, Ukrainian, and East European Studies*, eds. CIUS Press.

Kuromiya, H. 2023. Russia’s Undue Influence on Western Scholars and Scholarship. *Forum for Ukrainian Studies*, June 30, <https://ukrainian-studies.ca/2023/06/30/russias-undue-influence-of-western-scholars-and-scholarship/>.

Kuzio, T. 2020. *Crisis in Russian Studies? Nationalism (Imperialism), Racism and War*. Bristol, E-International Relations Publishing.

Lenton, Adam. 2025. *Decolonizing Russia? Disentangling Debates*. Cambridge University Press.

Magocsi, P.-R. 1989. The Ukrainian National Revival: a New Analytical Framework, *Canadian Review of Studies in Nationalism*, XVI, 1–2, pp. 45–62.

Motyl, A. J. 2010. Can Ukraine Have a History? *Problems of Post-Communism*, vol. 57, issue 3, pp. 55–61; <https://doi.org/10.2753/PPC1075-8216570305>.

Plokyh, S. 2023. *The Russo-Ukrainian war: the return of history*. WW Norton & Company.

Plokyh, S. ed. 2016. *The Future of the Past: New Perspectives on Ukrainian History*. Cambridge MA: Harvard University Press (*Harvard Ukrainian Studies*, Vol. 34, No. 1/4, 2015–2016).

Plokyh, S. 2007, *Ukraine and Russia: Representations of the Past*. Toronto, Buffalo, Univ. of Toronto press, XIX, 391 p.

Precursor to Invasion: The History of Russia and Ukraine: Introduction. 2022. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 24, no. 1, <https://doi.org/10.1353/kri.2022.0017>.

Riabchuk, M. 2015. Emancipation from the East Slavonic ummah. *New Eastern Europe*, vol. 2, issue 16, pp. 14–20.

Rudnytzky, L. 2012. The founders of the Association for the study of nationalities: the case of Stepan Horak (1920–1986) and the Shevchenko Scientific Society, USA. *Nationalities Papers*, vol. 40, no. 6, pp. 829–832.

Seton-Watson, H. 1956. Review of Ukrainian Nationalism, 1939–1945, by John A. Armstrong, *Slavonic and East European Review*, issue 35 (December), pp. 313–314.

Smal-Stocki, R. 1952. *The Nationality Problem of the Soviet Union and Russian Communist Imperialism*. Milwaukee, WI, Bruce Publishing Company.

Ukraine and Russia: Entangled Histories and Contested Legacies. 2022. *The Russian Review*, virtual issues; [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/toc/10.1111/\(ISSN\)1467-9434.ukraine-and-russia](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/toc/10.1111/(ISSN)1467-9434.ukraine-and-russia).

Wilson, A. 1997. *Ukrainian Nationalism in the 1990s: A Minority Faith*. Cambridge University Press.

Yekelchik, S. 2023. *Writing the Nation. The Ukrainian Historical Profession in Independent Ukraine and the Diaspora*. Stuttgart, Ibidem.

Zayarnyuk, A. 2022. Historians as Enablers? Historiography, Imperialism, and the Legitimization of Russian Aggression, *East/West: Journal of Ukrainian Studies*, vol. IX, no. 2, pp. 191–212.

Date of submission: 04.08.2025